

PRAWA CZŁOWIEKA

Wojciech Brzozowski
Adam Krzywoń
Marcin Wiącek

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **3**

PRAWA CZŁOWIEKA

Wojciech Brzozowski
Adam Krzywoń
Marcin Wiącek

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

3

Stan prawny na 1 sierpnia 2021 r.

Recenzent
Prof. dr hab. Piotr Hofmański

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Anna Popławska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-521-1
3. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wykaz powołanych aktów prawnych	15
Od autorów	21
Rozdział 1	
Zagadnienia wstępne (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	25
1. Prawo podmiotowe i pojęcia pokrewne	26
2. Prawa i wolności	29
3. Idea praw człowieka	31
4. Generacje praw człowieka	33
5. Podmioty praw człowieka	35
6. Adresaci praw człowieka	40
7. Granice i ograniczenia praw człowieka.....	41
8. Efekt mrozący	46
9. Derogacja zobowiązań z zakresu praw człowieka	47
10. Prawa człowieka a rządy prawa.....	48
Rozdział 2	
Krajowy system ochrony praw człowieka i obywatela (<i>Marcin Wiącek</i>)	51
1. Uwagi wstępne	52
2. Sądy.....	52
3. Trybunał Konstytucyjny	60
4. Trybunał Stanu	66
5. Rzecznik Praw Obywatelskich i inne organy rzecznikowskie.....	68
Rozdział 3	
Regionalne systemy ochrony praw i wolności (<i>Adam Krzywoń</i>).....	73
1. Uwagi wstępne	74
2. Europejski system ochrony praw i wolności – Rada Europy	74
2.1. Rada Europy	74

2.2. Europejska Konwencja Praw Człowieka	76
2.3. Ewolucja mechanizmów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.....	77
2.4. Prawa i wolności zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz zasady przewodnie	79
2.5. Europejski Trybunał Praw Człowieka.....	83
2.6. Skargi międzypaństwowe oraz skargi indywidualne	85
2.7. Postępowanie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka	88
2.8. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.....	90
2.9. Inne konwencje Rady Europy	93
3. Europejski system ochrony praw i wolności – Unia Europejska.....	97
3.1. Unia Europejska a prawa jednostki	97
3.2. Karta Praw Podstawowych	98
3.3. Przystępowanie Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	101
4. Pozaeuropejskie systemy ochrony praw człowieka	103
4.1. System międzyamerykański	103
4.2. System afrykański	104

Rozdział 4

Uniwersalny system ochrony praw człowieka (Wojciech Brzozowski)	105
1. U źródeł uniwersalnego systemu ochrony.....	105
2. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.....	109
3. Od Deklaracji do Paktów	111
4. Mechanizmy kontrolne Paktów	114
5. Inne traktaty w systemie ONZ	118
6. Nowe organy ochrony praw człowieka.....	120

Rozdział 5

Godność człowieka, prawna ochrona życia, zakaz maltretowania

<i>(Adam Krzywoń)</i>	123
1. Godność człowieka.....	123
1.1. Godność osobowa i godność osobowościowa	123
1.2. Cechy godności człowieka	125
1.3. Socjalny wymiar godności człowieka.....	127
2. Prawo do ochrony życia.....	128
2.1. Bezwzględny zakaz stosowania kary śmierci.....	128
2.2. Początek i koniec prawnej ochrony życia.....	130
2.3. Ograniczenia prawa do ochrony życia	133
2.4. Planowanie akcji z użyciem siły	134
2.5. Ochrona życia przed atakami ze strony osób trzecich	135
2.6. Proceduralny aspekt prawa do ochrony życia.....	137
3. Zakaz maltretowania	138

3.1. Treść i podstawy zakazu maltretowania	138
3.2. Absolutny charakter zakazu maltretowania	139
3.3. Test ścisłej konieczności użycia siły	140
3.4. Tortury	142
3.5. Maltretowanie wynikające z warunków panujących w zakładach karnych	143
3.6. Inne przypadki maltretowania	146
Rozdział 6	
Wolność osobista i odpowiedzialność jednostki (Marcin Wiącek)	149
1. Wolność osobista	150
2. Zasada <i>ne bis in idem</i>	157
3. Zakaz karania bez podstawy prawnej	160
Rozdział 7	
Prawo do sądu i rzetelnego procesu sądowego (Marcin Wiącek)	169
1. Treść i ograniczenia prawa do sądu	170
2. Uprawnienia składające się na prawo do sądu	171
3. Postępowanie sądowe w sprawach karnych	179
Rozdział 8	
Prawo do prywatności (Wojciech Brzozowski)	183
1. Źródła prawa do prywatności	184
2. Tożsamość człowieka	186
2.1. Tożsamość rodzinna	186
2.2. Tożsamość płciowa i orientacja seksualna	189
3. Autonomia człowieka	191
3.1. Płodność człowieka	192
3.2. Autonomia informacyjna	194
3.3. Inne aspekty autonomii jednostki	198
4. Prawo do ochrony czci i dobrego imienia	200
5. Prawo do ochrony życia rodzinnego	202
6. Tajemnica komunikowania się	206
7. Nienaruszalność mieszkania	209
Rozdział 9	
Wolność myśli, sumienia i religii (Wojciech Brzozowski)	211
1. Konstrukcja prawna	212
2. Przekonania podlegające ochronie	215
3. Czynności kultowe	217
4. Symbole i ubiór religijny	219
5. Nauczanie religii i wychowanie religijne dzieci	222

6. Inne formy uzewnętrzniania przekonań religijnych.....	226
7. Ochrona uczuć religijnych	230
8. Status wspólnot religijnych i światopoglądowych	232

Rozdział 10

Wolność wypowiedzi (<i>Adam Krzywoń</i>)	237
1. Uwagi wstępne	237
2. Indywidualny i zbiorowy aspekt wolności wypowiedzi	238
3. Forma i treść wypowiedzi	240
4. Wypowiedź polityczna oraz debata w sprawach publicznych	242
5. Wolność twórczości artystycznej i swoboda badań naukowych.....	245
6. Autor wypowiedzi	247
7. Status osoby, do której odnosi się wypowiedź	248
8. Ograniczenia wolności wypowiedzi.....	253
9. Wolność wypowiedzi a ochrona pamięci historycznej.....	258

Rozdział 11

Wolność zgromadzeń i zrzeszania się (<i>Marcin Wiącek</i>).....	261
1. Wolność zgromadzeń.....	261
1.1. Podstawy prawne i treść wolności zgromadzeń	261
1.2. Pojęcie i cechy zgromadzenia	263
1.3. Wymóg pokojowości zgromadzenia.....	265
1.4. Wolność organizowania zgromadzeń	266
1.5. Wolność uczestniczenia w zgromadzeniach	271
2. Wolność zrzeszania się	273
2.1. Podstawy prawne i treść wolności zrzeszania się	273
2.2. Pojęcie i rodzaje zrzeszeń	274
2.3. Ograniczenia wolności zrzeszania się	276

Rozdział 12

Zasada równości i zakaz dyskryminacji (<i>Adam Krzywoń</i>)	281
1. Podstawy prawne zasady równości i zakazu dyskryminacji.....	282
2. Treść zasady równości.....	284
3. Równość jako tzw. metaprawo	289
4. Równość w stanowieniu prawa i w jego stosowaniu	290
5. Odstępstwa od zasady równości.....	292
6. Równość kobiet i mężczyzn	294
7. Zakaz dyskryminacji.....	296

Rozdział 13

Wybrane prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne	301
1. Prawo do własności i innych praw majątkowych (<i>Marcin Wiącek</i>).....	302

1.1. Podstawy prawne i treść prawa do własności.....	302
1.2. Ograniczenia prawa do własności.....	303
1.3. Odebranie prawa do własności.....	304
1.4. Ochrona praw majątkowych innych niż prawo do własności	306
2. Wolność działalności gospodarczej (<i>Marcin Wiącek</i>).....	308
2.1. Podstawy prawne i treść wolności działalności gospodarczej.....	308
2.2. Ograniczenia wolności działalności gospodarczej.....	310
3. Prawo do ochrony zdrowia (<i>Marcin Wiącek</i>).....	313
3.1. Podstawy prawne i treść prawa do ochrony zdrowia	313
3.2. Uprawnienia składające się na prawo do ochrony zdrowia	314
4. Prawo do nauki (<i>Wojciech Brzozowski</i>).....	316
4.1. Treść i znaczenie prawa do nauki	316
4.2. Zagadnienia szczegółowe	319
5. Prawo do kultury (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	320
6. Prawa pracownicze (<i>Adam Krzywoń</i>)	323
6.1. Podstawy prawne ochrony praw pracowniczych.....	323
6.2. Praca i pracownik.....	324
6.3. Indywidualne prawa pracownicze	326
6.4. Zbiorowe prawa pracownicze	327
7. Prawo do zabezpieczenia społecznego (<i>Adam Krzywoń</i>)	327

OD AUTORÓW

Zachęceni niezmiennie dużym powodzeniem wydawniczym oraz przychylnym odbiorem środowiska naukowego, oddajemy Czytelnikom do rąk trzecie wydanie naszego podręcznika. Zawiera ono niezbędne aktualizacje i uzupełnienia wynikające z rozwoju dziedziny objętej wykładem, a także pewne drobne rozszerzenia, o których zasadności upewniają nas doświadczenia wyniesione z bieżącej pracy dydaktycznej. Zmianie nie uległy jednak ani założenia konstrukcyjne podręcznika, ani jego struktura i styl wywodu.

Przypomnijmy, że idea powstania tego podręcznika zrodziła się w związku z reformą programu studiów prawniczych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, wdrażaną od roku akademickiego 2017/2018. Twórcy tej reformy uznali – najzupełniej zresztą słusznie – że nauka o prawach człowieka stanowi nieodłączną część edukacji prawniczej, a wiedza z tego zakresu powinna być przekazywana na możliwie wczesnym etapie kształcenia. Wkrótce jednak przekonaliśmy się, że na polskim rynku wydawniczym nie ma obecnie pozycji, która odpowiadałaby w pełni naszemu wyobrażeniu o tym, jak powinien wyglądać podręcznik do nowego przedmiotu. Istniejące opracowania, chociaż niejednokrotnie bardzo wartościowe, często dotyczą węższego kręgu zagadnień lub ujmują je z perspektywy wybranego – krajowego, regionalnego bądź uniwersalnego – systemu ochrony. Ponadto część spośród tych opracowań nie była od lat wznawiana i aktualizowana, co z upływem czasu w naturalny sposób ogranicza ich przydatność w dydaktyce uniwersyteckiej.

Podczas prac nad podręcznikiem przyświecały nam trzy główne założenia.

Po pierwsze, chcieliśmy, aby było to opracowanie kompletne pod względem zakresu tematycznego – a więc obejmujące wstępne zagadnienia teoretyczne i konstrukcyjne, informacje o istniejących systemach instytucjonalnych ochrony praw jednostki oraz omówienie treści normatywnej poszczególnych praw, z naciskiem na prawa osobiste i polityczne. Do niezbędnego minimum ograniczyliśmy natomiast wzmianki dotyczące dziejów idei praw człowieka, uznając, że kwestie te stanowią przedmiot wykładu historii prawa.

Po drugie, dobry podręcznik powinien dostarczać aktualnej wiedzy na temat sposobu rozumienia i stosowania przepisów o prawach człowieka w praktyce orzeczniczej. Z tego względu zdecydowaliśmy się na zamieszczenie w tekście znacznej liczby odesłań do odpowiednich orzeczeń, przede wszystkim Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Odesłania te pełnią funkcję swobodnego przewodnika po orzecznictwie i mają pomóc początkującym adeptom nauki o prawach człowieka w poszerzeniu znajomości interesujących ich zagadnień.

Po trzecie, nasz podręcznik był przygotowywany przede wszystkim z myślą o studentach prawa i takie też jest jego podstawowe zastosowanie. Zależało nam jednak, aby mógł zostać wykorzystany pomocniczo także na pokrewnych kierunkach studiów, takich jak zwłaszcza administracja, nauki polityczne, stosunki (studia) międzynarodowe, europeistyka i bezpieczeństwo wewnętrzne. W tym celu podajemy w nim pewne objaśnienia i przykłady, które osobie zaawansowanej w studiowaniu prawa mogą się wydać oczywiste, ale z pewnością nie będą takie – co wiemy z własnych doświadczeń dydaktycznych – dla studenta początkującego.

Na początku poszczególnych rozdziałów zamieszczone zostały zestawienia zalecanej literatury. Znalazły się tam głównie wybrane przez nas – ze świadomą preferencją dla publikacji najnowszych – opracowania polskie, ale zdecydowaliśmy się włączyć do tych zestawów także tytuły obce, niemal wyłącznie anglojęzyczne. Uważamy, że choć pozycja podstawowa, jaką jest podręcznik, musi być dostępna w języku narodowym, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby szczególnie zainteresowani studenci od samego początku poszerzali wiedzę, czerpiąc ją z literatury światowej. Z pewnością przeszkody takiej nie stanowi już dzisiaj bariera językowa. Zachęcamy ponadto do lektury innych podręczników oraz dostępnych komentarzy do najważniejszych źródeł prawa z zakresu praw człowieka – Konstytucji, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a także Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Nieocenioną pomocą w odniesieniu do orzecznictwa strasburskiego mogą okazać się przewodniki po tym orzecznictwie (*case-law guides*), publikowane w licznych wersjach językowych na stronie internetowej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, gdy zaś chodzi o dorobek Komitetu Praw Człowieka ONZ – przyjmowane przezeń komentarze ogólne (*general comments*), również dostępne internetowo.

Podręcznik nie zawiera natomiast załącznika z tekstami najważniejszych aktów prawnych, mimo że ich lektura stanowi niewątpliwie warunek konieczny zapoznania się z problematyką praw człowieka. Wobec powszechnej i łatwej dostępności tych tekstów w formie cyfrowej zamieszczanie ich w książce miałyby się z celem i niepotrzebnie zwiększało jej objętość.

Opracowanie uwzględnia stan prawny i orzecznictwo na 1.08.2021 r.

Żywimy nadzieję, że korzystanie z tego podręcznika będzie nie tylko źródłem satysfakcji intelektualnej jego Czytelników oraz pomocą w zdaniu egzaminu, ale także posłuży upowszechnianiu świadomości na temat aktualnych standardów i kierunków rozwoju praw człowieka – zarówno na poziomie krajowym, jak i w europejskiej przestrzeni prawnej, której Polska jest i pozostanie członkiem.

Rozdział 1

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Literatura: R. Alexy, *Rights and Liberties as Concepts* [w:] *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, red. M. Rosenfeld, A. Sajó, Oxford 2012; P. Alston, *The Populist Challenge to Human Rights*, „Journal of Human Rights Practice” 2017/1; A. Barak, *Proportionality. Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge 2012; T. Chauvin, *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, Warszawa 2014; M.B. Dembour, *What are human rights? Four schools of thought* [w:] *Handbook of Human Rights*, red. T. Cushman, New York 2014; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014; M. Florczak-Wątor, *Obowiązki ochronne państwa w świetle Konstytucji RP i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków 2018; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020, rozdz. 4; M. Jabłoński, *Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji RP* [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, t. I, *Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010; A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014; W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011; M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997; J. Podkowik, *Bezpośrednie konstytucyjne granice wolności człowieka*, PiP 2017/8; T. Schilling, *The Recognition of Human Rights: A Threefold Myth*, „Human Rights Law Review” 2020/2; M. Sitek, *Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności*, Warszawa 2016; A. Stępkowski, *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010; S. Trociuk, *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021; J. Wojnowska-Radzińska, *Status cudzoziemca w Konstytucji RP w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka* [w:] *Status cudzoziemca w Polsce wobec współczesnych wyzwań międzynarodowych*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2016; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999; J. Zajadło, *Jaka aksjologia praw człowieka?*, PiP 2019/11; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008; M. Zubik, *Podmioty konstytucyjnych wolności, praw i obowiązków*, „Przegląd Legislacyjny” 2007/2; M. Zubik, *„Wolność” a „prawo” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka)*, PiP 2015/9.

1. Prawo podmiotowe i pojęcia pokrewne

- 1 W naukach prawnych, a więc także w nauce o prawach człowieka, koniecznością jest świadome i precyzyjne posługiwanie się pojęciami właściwymi tej dziedzinie wiedzy. Jest to niezbędne, aby pojmować i formułować twierdzenia w sposób poprawny merytorycznie. W odniesieniu do praw człowieka szczególnie łatwo o nieporozumienia, ponieważ wiele spośród pojęć odnoszących się do tej dziedziny znajduje zastosowanie w języku naturalnym (nieprawniczym), a ich znaczenie czasami odbiega od tego, które nadają mu prawnicy. Z tego względu, jeszcze przed przystąpieniem do właściwych rozważań, warto ustalić znaczenie kluczowych terminów stosowanych na gruncie nauki o prawach człowieka.
- 2 Wyjaśnijmy na wstępie, że prawa człowieka należą do szerszej kategorii tych sytuacji prawnych, jakimi są prawa podmiotowe. Przez **prawo podmiotowe** należy rozumieć zespół uprawnień przysługujących podmiotowi prawa w jego relacjach z innymi podmiotami prawa. Uprawnienia te służą realizacji interesu prawnego podmiotu, któremu przysługują. Inne podmioty są zobowiązane do poszanowania tych uprawnień, a więc co najmniej do nieprzeszkadzania w ich wykonywaniu (będzie o tym mowa dalej).

Od prawa podmiotowego (prawa w znaczeniu podmiotowym) tradycyjnie odróżnia się prawo przedmiotowe (prawa w znaczeniu przedmiotowym), czyli zespół norm składających się na system prawny. Pojęcie prawa przedmiotowego nie będzie miało większego znaczenia w dalszych rozważaniach, ale warto je odnotować już w tym miejscu, aby uniknąć dwuznaczności. Mogą się one brać z tego, że w języku polskim zarówno prawo podmiotowe, jak i prawo przedmiotowe określa się mianem prawa, podczas gdy np. w języku angielskim stosowane są odmienne terminy (*right* jako prawo podmiotowe oraz *law* jako prawo przedmiotowe).

- 3 Skoro prawo podmiotowe jest zespołem uprawnień – czy też, jak się niekiedy mówi, wiązką uprawnień – to **uprawnienie** stanowi jakby część prawa podmiotowego. Innymi słowy, pojęcie prawa podmiotowego obejmuje wiele uprawnień (praw szczegółowych), które łączy wspólny sens i które odnoszą się do tej samej dziedziny życia. Ich wyliczenie pozwala lepiej zrozumieć, na czym polega dane prawo podmiotowe.

Przykładowo, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego prawo do sądu obejmuje: 1) prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem; 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności; 3) prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd; 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy (wyrok TK z 24.10.2007 r., SK 7/06).

Z kolei na wolność religii składają się „wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. [...] po-

siadanie świątyni i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” (art. 53 ust. 2 Konstytucji). Podana w tym przepisie lista uprawnień nie jest zresztą wyczerpująca, lecz jedynie przykładowa.

Prawa podmiotowe byłyby pozbawione realnego znaczenia, gdyby system prawny nie przewidywał możliwości ich dochodzenia. Prawo podmiotowe skonkretyzowane, tj. takie, którego treścią jest uprawnienie do żądania od oznaczonego podmiotu zachowania się w dany sposób, określa się mianem **roszczenia**. Termin ten ma zastosowanie przede wszystkim w odniesieniu do praw podmiotowych prywatnych, a więc gdy zobowiązany do zachowania się w dany sposób jest równorzędny podmiot, np. strona umowy cywilnoprawnej. Istnieją jednak także roszczenia publicznoprawne, gdy uprawniony może żądać określonego zachowania się od władzy publicznej, np. od organu administracji. 4

Nie każda możliwość postępowania przez jednostkę w określony sposób może być uznana za prawo podmiotowe. Mówimy wtedy o działaniu w ramach przysługującej jednostce **sfery możliwości** (postępowania). Jest to pojęcie szersze niż zbiór praw podmiotowych jednostki. Konstrukcja sfery możliwości może się zrazu wydać sztuczna, ale jest ona potrzebna i przydatna. Zauważmy bowiem, że w języku naturalnym używa się często zwrotu „mieć prawo do...”, by określić sytuacje, które nie stanowią praw podmiotowych w opisywanym tu rozumieniu (np. „mam prawo wyspać się w weekend”, „mam prawo nie przyjąć zaproszenia na jego urodziny”). Chodzi tu najczęściej o dopuszczalność postępowania przez jednostkę w warunkach nieuregulowanych przez prawo, w myśl przyjętej w naszej kulturze prawnej zasady, zgodnie z którą co nie jest zakazane, jest dozwolone. 5

Można też twierdzić, że owa dopuszczalność wynika z wolności osobistej, która oznacza, że nikogo nie wolno zmuszać do tego, co nie jest nakazane przez prawo (por. art. 31 ust. 2 zd. 2 Konstytucji), a więc także, jak w podanym przykładzie, do wczesnego wstawania w weekend lub do przyjmowania zaproszeń na czyjeś urodziny. Taka interpretacja umożliwiałaby kwalifikację – przynajmniej, że nieco sztuczną – wspomnianych zachowań jako przejawów korzystania z uprawnień mieszczących się w ramach konstytucyjnego prawa podmiotowego.

Rzecz komplikuje się jednak w odniesieniu do zachowania podejmowanego w warunkach tzw. dozwolenia prawnego. Łatwo to ukazać na przykładzie: z tego, że działając w warunkach obrony koniecznej, można w pewnych sytuacjach nawet zabić człowieka i nie ponieść za to kary (por. art. 25 k.k.), nie wynika jeszcze, że polskie prawo karne przewiduje prawo podmiotowe do zabijania ludzi. Chociaż więc w języku potocznym wolno powiedzieć, że „w takiej sytuacji masz nawet prawo zabić człowieka”, to na gruncie języka prawniczego lepiej byłoby ów przypadek określić mianem działania w ramach sfery możliwości jednostki.

- 6 Jak wcześniej zostało wyjaśnione, prawu podmiotowemu odpowiada obowiązek innego podmiotu (zobowiązanego) zachowania się w określony sposób, np. posiadanie przez jednostkę pełni praw wyborczych nakłada na organy wyborcze obowiązek dopuszczenia jednostki do aktu głosowania. W prawie publicznym można wszakże spotkać się z przypadkami, gdy prawo wyraża jedynie obowiązek władz publicznych zachowania się w dany sposób wobec jednostki, ale nie przyznaje jej samej wprost prawa podmiotowego. Takie normy, przypominające niekompletne prawa podmiotowe, nazywa się zwykle **normami programowymi** albo **zasadami polityki państwa**. Nie ma tu uprawnień, które mogłyby być dochodzone; innymi słowy, jednostce nie przysługuje roszczenie wobec władz publicznych.

Chociaż właściwy przepis stanowi, że „władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych” (art. 68 ust. 4 Konstytucji), nie płynie z tego np. uprawnienie do bezpłatnego uzyskania szczepienia przeciwko konkretnej chorobie zakaźnej. Sposób realizacji obowiązku zwalczania chorób epidemicznych jest pozostawiony do uznania władzom publicznym. Podobnie z tego, że „władze publiczne [...] popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania” (art. 75 ust. 1 Konstytucji), nie wynika wcale, że każdy obywatel może dochodzić własności lokalu mieszkalnego od państwa lub samorządu terytorialnego.

Jak łatwo się domyślić, taka technika regulacji bywa krytykowana za jej niewielką wartość gwarancyjną dla potencjalnych beneficjentów. Dążąc do urealnienia zasad polityki państwa, w orzecznictwie sformułowano m.in. koncepcję, zgodnie z którą tworzą one prawa podmiotowe „na poziomie minimum” (szerzej zob. wyrok TK z 23.03.1999 r., K 2/98). Szersze omówienie tych zagadnień, bardzo zresztą złożonych, należy do wykładu prawa konstytucyjnego.

- 7 Od praw podmiotowych należy też odróżniać **kompetencje**. Mówi się często np., że w pewnych sytuacjach głowa państwa „ma prawo skrócić kadencję Sejmu” lub iż Rzecznik Praw Obywatelskich „ma prawo wystąpić z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego”. Zwroty tego rodzaju można spotkać nie tylko w języku naturalnym, czemu trudno się dziwić, ale także na gruncie aktów normatywnych, nawet w ustawie zasadniczej (por. art. 122 ust. 5 zd. 3 Konstytucji). Rzecz jasna, bezwzględnie ich „poprawianie” byłoby wyrazem zbędnego puryzmu i w wielu przypadkach sprawiałoby, że skorygowane w ten sposób wypowiedzi raziłyby swoją niezgrabnością. Nie należy jednak tracić z pola widzenia, że ściśle rzecz biorąc, organy państwa nie korzystają z praw podmiotowych, lecz wykonują kompetencje. Są to upoważnienia do dokonywania pewnych czynności konwencjonalnych, których realizacja tworzy lub aktualizuje po stronie innych podmiotów obowiązek zachowania się w określony sposób. Mechanizm jest więc z pozoru podobny do wykonywania praw podmiotowych, ale konstrukcja kompetencji zakłada, że podmiot ją wykonujący ma jednocześnie możliwość i obowiązek podjęcia określonych działań prawnych. Do opisu sytuacji prawnej władzy publicznej pojęcie praw podmiotowych nie znajduje zastosowania.

Prawa podmiotowe przysługują natomiast piastunowi organu, tzn. osobie sprawującej dany urząd. Przykładowo, kompetencja do wydawania rozporządzeń przysługuje ministrowi, a prawo do prywatności, choć w ograniczonym zakresie – osobie pełniącej urząd ministra. Organ państwa, jakim jest minister, nie może więc powoływać się na prawo do prywatności, chociażby odmawiając ujawnienia swoich wydatków służbowych (choć w pewnych okolicznościach odmowa taka może być uzasadniona innymi względami, np. bezpieczeństwem państwa).

2. Prawa i wolności

Wiele aktów normatywnych odnosi się w warstwie słownej nie do praw podmiotowych, lecz do praw i wolności. Te dwa pojęcia można znaleźć m.in. w tytule rozdziału II Konstytucji („Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”), ale także w systemach prawnych innych państw (np. Karta Podstawowych Praw i Wolności Republiki Czeskiej). Może powstać wątpliwość, czy wolności są czymś odmiennym od praw, a zwłaszcza czy podlegają odrębnemu reżimowi ochrony.

8

Rozróżnienie między **prawami i wolnościami** – przy czym te drugie, zwłaszcza dawniej, zwano także **swobodami** – ma długą tradycję i występuje również w językach obcych (ang. *rights and freedoms*, fr. *droits et libertés*, niem. *Rechte und Freiheiten*, ros. *prava i svobody*).

O swobodach mówi się też w odniesieniu do wspólnego rynku Unii Europejskiej. Cztery swobody unijne dotyczą przepływu osób, kapitału, towarów i usług.

Owa tradycja terminologiczna wiąże się ze zróżnicowanym charakterem praw podmiotowych: niektóre bowiem z nich wymagają głównie tego, aby nie przeszkadzano w ich wykonywaniu, inne zaś zakładają konieczność podjęcia pewnych pozytywnych działań przez podmiot zobowiązany. Tytułem przykładu – i nieco rzecz upraszczając – korzystanie z wolności słowa polega przede wszystkim na tym, aby jednostka nie była niepokoiona z powodu swoich wypowiedzi, a więc ma charakter negatywny (jest wolnością „od” czegoś, a mianowicie od ingerencji państwa), natomiast prawo do sądu wymaga stworzenia i utrzymywania przez państwo systemu wymiaru sprawiedliwości, toteż ma charakter pozytywny (jest prawem „do” czegoś, nakłada na państwo obowiązek podjęcia pewnych działań pozytywnych).

Zapewnienie przez normy prawne wolności w powyższym rozumieniu nie musi zresztą wymagać użycia słowa „wolność”. Możliwa i powszechnie stosowana jest także technika zakazów, z których wynika obszar wolności jednostki, np. wolność od tortur i innych form maltretowania daje się wyrazić w następujący (negatywny) sposób: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu” (art. 3 EKPCz; por. art. 40 Konstytucji).

Podręcznik przedstawia najważniejsze problemy nauki o prawach człowieka. Obejmuje wstępne zagadnienia teoretyczne, informacje o istniejących systemach instytucjonalnych ochrony praw jednostki oraz omówienie treści poszczególnych praw, zwłaszcza praw osobistych i politycznych. Zawiera liczne odwołania do praktyki orzeczniczej organów wymiaru sprawiedliwości i Trybunału Konstytucyjnego, a także organów międzynarodowych, zwłaszcza Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Konstrukcja wykładu nawiązuje w dużym stopniu do systematyki Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Trzecie wydanie zostało zaktualizowane i poszerzone o nowe wątki.

Przy doborze zagadnień szczegółowych i formy ich prezentacji autorzy wykorzystali doświadczenie dydaktyczne, zdobyte dzięki prowadzeniu zajęć nie tylko z zakresu praw człowieka, lecz także dyscyplin pokrewnych, przede wszystkim prawa konstytucyjnego.

Podręcznik jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów wydziałów prawa. Ze względu na przystępną formę wykładu może być wykorzystywany przez słuchaczy kierunków pokrewnych, takich jak: administracja, nauki polityczne, stosunki międzynarodowe, europeistyka i bezpieczeństwo wewnętrzne.

Wojciech Brzozowski – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor uczelni na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Prawa Wyznaniowego; wiceprezes zarządu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego; członek Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk; autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego i wyznaniowego.

Adam Krzywoń – doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik Katedry Prawa Konstytucyjnego; pracownik naukowy German Research Institute for Public Administration (FÖV); autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego.

Marcin Wiącek – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor uczelni na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Praw Człowieka; Rzecznik Praw Obywatelskich VIII kadencji; autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9788382465211 W03P01

ISBN 978-83-8246-521-1

9 788382 465211

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL